

Хохліна О.П. Забезпечення соціалізації дитини як мета діяльності спеціального освітнього закладу / Хохліна О.П. // // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Наук.-метод. Зб. Вип.11. – Л.: Науковий світ, 2009. – С.287-291.

УДК: 376.4

Рецензент: Мерсіянова Г.М.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ ЯК МЕТА ДІЯЛЬНОСТІ СПЕЦІАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ

Хохліна О.П., завідувач кафедри психологічних дисциплін Київського національного університету внутрішніх справ, доктор психологічних наук, професор

Найважливішою метою діяльності спеціального освітнього закладу є підготовка дитини до самостійного життя на основі формування у неї досвіду у вигляді знань, умінь, навичок, необхідних у різних сферах життєдіяльності, соціально прийнятних способів поведінки, її особистісних властивостей. Досягнення цього результату забезпечується педагогічним процесом, обов'язковими складовими якого щодо осіб з порушеннями розвитку розглядається на сьогодні, окрім навчання та виховання, корекційна та реабілітаційно-абілітаційна робота.

Якщо аналізувати діяльність спеціальних освітніх закладів, то можна відмітити відносну усталеність та однозначність у розумінні передусім процесу навчання. Саме ця складова педагогічного процесу найбільшою мірою є предметом вивчення та удосконалення науковців та практиків. Відповідно до тенденцій розвитку сучасної освітянської думки, з кінця двадцятого сторіччя, як свідчать публікації у психолого-педагогічних джерелах, науковцями України, осередок яких знаходився в Інституті спеціальної педагогіки АПН України, здійснювалась стандартизація освіти осіб з порушеннями психофізичного розвитку всіх категорій, проводились дослідження з

удосконалення змісту їх навчання. Як результат, створювались нові або оновлювались навчальні програми та підручники з більшості навчальних предметів для всіх типів спеціальних шкіл, були розроблені та опубліковані критерії оцінювання навчальних досягнень учнів. Відмітним є те, що вперше в історії спеціальної освіти навчальними програмами було передбачено проведення на уроках корекційно-розвивальної роботи можливостями змісту навчальних предметів. І таким чином, окрім суто освітянських ефектів важливим було досягнення й корекційно-розвивальних. Серед загальних показників ефективності корекційно-розвивального впливу на учня визначаються, як доводять наукові дослідження у галузі спеціальної психології та корекційної педагогіки, сформованість та усвідомленість учбової та практичної діяльності, довільні форми психічної діяльності.

Меншою мірою удосконалення освіти у такому масштабному плані, на наш погляд, торкнулося виховного процесу у спеціальних закладах. Однак, слід зазначити, що ця недостатність певною мірою компенсувалася проведенням дисертаційних досліджень з виховної проблематики. Проте їх результати потребують узагальнення на основі використання єдиних теоретичних засад, зведення у систему з метою широкого практичного використання. А це потребує спеціальних зусиль певного науково-методичного осередка, який свої зусилля спрямував би на проведення такої роботи.

Відмітним є те, що педагогічні працівники спеціальних шкіл, реабілітаційних центрів тощо певною мірою компенсують наявні прогалини у розвитку педагогічної думки тим, що прикладають значних зусиль у плані самостійного визначення напрямків своєї роботи, наповнення їх змістом з використанням уже наявних досягнень науки, передового педагогічного досвіду, та отримують неабияких практичних результатів. Однак, ознайомлення з такою роботою свідчить, що для її ефективності певною мірою бракує визначеності у науковому, теоретико-методологічному плані. А відсутність однозначності у розумінні найважливіших понять, їх змістової наповненості

позначається на однобічності, недостатній комплексності й системності заходів, які запроваджуються педагогічними колективами.

Так, аналіз стану роботи спеціальних освітніх закладів показує, що вона проводиться у плані якомога більшої соціалізації дитини, яка є необхідною умовою її особистісного зростання і, таким чином, підготовки до самостійної життєдіяльності.

Дійсно, соціалізація розглядається як процес формування особистості в певних соціальних умовах, процес засвоєння людиною соціального досвіду, в ході якого вона перетворює соціальний досвід у власні цінності та орієнтації, вибірково залучає до своєї системи поведінки ті норми і шаблони, які прийняті у суспільстві чи групі. Так, становлення особистості, її характеристика значною мірою визначається тим, в яких умовах вона зростає. Саме тому, в освітньому закладі створюються всі можливі умови, які сприяли б засвоєнню дитиною суспільного досвіду різного ґатунку в процесі класної та позакласної роботи. І це забезпечує досягнення найважливішого: дитина орієнтується у системі знань, вивчення яких передбачено на уроках, здобуває досвід поведінки з однолітками та старшим поколінням, навчається праці, мистецтву, досягає спортивних показників і т.д. Але усі заходи, спрямовані на одержання цих результатів, базуються лише на адаптаційних процесах дитини, яка засвоює суспільний досвід переважно некритично, пристосовуючись до нових умов життєдіяльності, копіюючи способи поведінки тощо. Повномірною ж соціалізацією дитини, відповідно до повноти змісту цього поняття у закладах спеціальної освіти, забезпечується недостатньо. І пов'язане це передусім з неповним використанням суті соціалізації, її стадій, які можна розглядати у плані онтогенезу. Зосередимо увагу на цьому питанні.

Основними стадіями соціалізації як умови особистісного зростання підрастаючого покоління є: стадія адаптації, стадія індивідуалізації, стадія інтеграції, трудова та післятрудова стадії.

Стадія адаптації – процес та результат пристосування до умов життєдіяльності, некритичного засвоєння соціального досвіду – в онтогенетичному плані охоплює період від народження до підліткового віку. Звісно, що на життєвому шляху людині необхідно весь час, а не лише до підліткового віку, пристосовуватися до змінених умов (місця навчання, роботи, складу сім'ї, друзів та ін.). Однак, адаптація дорослої людини набуває переважно усвідомленого характеру.

Для соціалізації індивіда (як носія біологічних властивостей) найбільше значення має соціальна адаптація – пристосування до умов нового соціального середовища (родини, дитсадка, школи, друзів, гуртка тощо). Виділяються також біологічна (або фізіологічна) та психологічна адаптація, оскільки пристосовується до нових умов жива людина як представник *Homo Sapiens*, носій біологічних, природних властивостей (нейродинамічних, конституційних, білатеральних, вікових та статевих, органічних потреб тощо), та психічних властивостей (особливостей пізнавальної, емоційно-вольової сфери, самосвідомості, спрямованості, здібностей, темпераменту, характеру). Сполучення зазначених видів адаптації дає такі її види, як психофізіологічна та соціально-психологічна. Якщо психофізіологічна наповнюється змістом її складових, то соціально-психологічна – має особливий зміст. Її суть – це пристосування індивіда до умов соціальної групи та соціальної групи до індивіда.

Загалом показниками успішної адаптації дитини на всіх рівнях є ефективність виконання нею учбових та практичних завдань, позитивне ставлення до діяльності, до себе та оточуючих, хороше самопочуття, настрій, відносини, поведінка, відсутність нейротичних проявів. Показниками ж дезадаптованості є незадовільні показники навчання, поведінки, уникання від виконання завдань, високий рівень захворюваності, бродяжництво, плаксивість, агресивність, тривожність та ін. Досягнення ж стану адаптованості розглядається як виразний показник розвитку людини, оскільки її зусилля

спрямовуються на підтягування своїх можливостей до вимог середовища, щоб відбулося урівноважування, баланс між особою та середовищем, можливостями людини та вимогами до неї.

У літературі відмічається, що в адаптації особи беруть участь як свідомі, так і несвідомі психологічні механізми. Свідомі механізми адаптації позначаються як «копінг-стратегії» – свідомі зусилля особи, спрямовані на збалансування свого стану з середовищем. При цьому може бути: розв'язання проблеми, пошук соціальної підтримки, ухиляння від необхідності самостійного рішення, що залежить від особистості людини, від об'єктивних обставин. До неусвідомлених механізмів відносять психологічний захист (заперечення, витіснення, проекція, ідентифікація, раціоналізація, включення, заміщення, ізоляція). Дія механізмів психологічного захисту спрямована на збереження внутрішньої рівноваги завдяки витісненню із свідомості всього того, що серйозно загрожує збереженню самоповаги, позитивної оцінки, системі цінностей. Однак вилучення із свідомості такої інформації заважає вдосконаленню особистості, адже обставини весь час змінюються, і передбачають адекватне реагування та відповідне пристосування до них.

Наступною в соціалізації дитини розглядається стадія індивідуалізації, яка в онтогенетичному плані найбільше пов'язується з підлітковим та юнацьким віком. Її суть в тому, що дитина намагається виділити себе серед інших, зосереджуючи увагу на своєму особливому, неповторному. На цій стадії з'являється критичне ставлення до норм поведінки. Відмінність індивідуалізації у підлітковому віці полягає в тому, що вона характеризується ще як нестабільний, проміжний етап, тоді як у юнацькому віці індивідуалізація є стабільно-концептуальною, пов'язана з самопізнанням.

За стадією індивідуалізації в соціалізації особи йде стадія інтеграції, яка характеризується її бажанням влитися у суспільство, знайти своє місце в ньому, при цьому пропонуючи суспільству свою індивідуальність. Інтеграція відбувається ефективно, якщо суспільство приймає особу з її особливостями.

Якщо ж не приймає, то у неї виникають агресивні способи взаємодії з іншими, щоб зберегти свою індивідуальну неповторність, або вона намагається змінити себе, пристосовуючись до вимог суспільства, або вдається до конформізму чи зовнішнього угодовства.

У педагогічній роботі особливої уваги на сьогодні варті дві останні стадії соціалізації особи – індивідуалізації та інтеграції. На жаль, ці стадії соціалізації в організації роботи спеціальних освітніх закладів враховуються меншою мірою, а ніж стадія адаптації. Але ж саме вони забезпечують повномірне становлення особистості, коли людина стає не лише соціалізованим індивідом, а й саморегульованою системою - здатною до регуляції своєї діяльності, спілкування, поведінка, до саморозвитку. А це можливе лише за умови індивідуалізації, коли формується самосвідомість, своє Я. Зазначене відповідає й настановам особистісно орієнтованого навчання і виховання підростаючого покоління, основними позиціями якого є: 1) вивчення дитини, її задатків, сутності; 2) сприяння усвідомленню дитиною її особливостей, «позитиву», необхідності та можливостей їх розвитку, реалізації у професійній діяльності; 3) сприяння розвитку задатків дитини, формування у неї здібностей; 4) сприяння у її професійному самовизначенні та професійній підготовці; 5) сприяння у первинній професійній адаптації випускника освітнього закладу. Організація роботи за визначеними етапами забезпечить ефективність та повноту процесу соціалізації дитини можливостями спеціального освітнього закладу на етапах індивідуалізації та інтеграції, допоможе дитині у її підготовці до трудової та післятрудової стадій, на яких людина не лише засвоює соціальний досвід, але й відтворює та створює його шляхом активного впливу на середовище через свою діяльність, здійснює внесок у процес передачі його новим поколінням. Для розв'язання теоретичних та практичних аспектів цього завдання, безперечно, слід опиратися на досягнення науки і практики у використанні особистісного підходу у психології та педагогіці та досягнення у галузі профорієнтаційної роботи з молоддю в освітніх установах.

Анотація

У статті наводяться теоретичні засади організації процесу соціалізації дитини у спеціальному освітньому закладі.

Ключові слова: спеціальний освітній заклад, соціалізація, адаптація, індивідуалізація, інтеграція.

Аннотация

В статье представлены теоретические основы организации процесса социализации ребенка в специальном образовательном учреждении.

Ключевые слова: специальное образовательное учреждение, социализация, адаптация, индивидуализация, интеграция.

Summary

Theoretic basis of the child socialization organization at the special education school are presented.

Key words: special education school, socialization, adaptation, individualization, integration.